

ЛИСЮЧЕНКО М. К.

Київський національний лінгвістичний університет

МІФ І ЖІНОЧИЙ ГЕНДЕР У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено дослідженню прагматичних характеристик міфологізації особистості та жіночому гендеру в політичному дискурсі. Визначення взаємозв'язку міфу та гендеру знаходиться в руслі міждисциплінарних досліджень. Співставлення новітніх праць з даної тематики дозволяє зробити висновок про спільні ключові поняття міфологічних та гендерних полів. Такими поняттями є слово та символ.

Ключові слова: слово, символ, номінація, ідеологія.

Статья посвящена исследованию прагматических характеристик мифологизации личности и женскому гендеру в политическом дискурсе. Определение взаимосвязи мифа и гендера находится в области междисциплинарных исследований. Сопоставление новейших работ по данной тематике позволяет сделать вывод про общие ключевые понятия мифологических и гендерных полей. Такими понятиями являются слово и символ.

Ключевые слова: слово, символ, номинация, идеология.

The article is devoted to the researches of the pragmatic characteristics of the mythologisation of the person and the feminine gender in the political discourse. The analysis of the relations between the myth and the gender lies in the field of the multidisciplinary researchers. The comparison of the latest works in this area allows making the conclusion about the common key terms of the myth and the gender studies which are the word and the symbol.

Key words: word, symbol, nomination, ideology.

Мета. Враховуючи міждисциплінарну орієнтацію сучасних філологічних досліджень, в даній статті здійснюється аналіз дихотомії “міф-жіночий гендер” у політичному дискурсі.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена спрямованістю сучасної наукової теорії до вивчення структуризації та правил функціонування міфологізації особистості у політичному дискурсі, зокрема, в гендерному аспекті. Філологічні дослідження взаємозв'язку міфу та жіночого гендеру цікаві тому, що допомагають зрозуміти *практичне втілення* процесу міфологізації особистості та прослідкувати його у повсякденному житті. Також робота зумовлена необхідністю висвітлити *сучасний стан* гендерних студій у їх зв'язку з дослідженнями політичного міфу та окреслити *подальшу перспективу* розвитку даних досліджень.

Предметом даної статті є гендерні та міфологічні дослідження в галузі політичного дискурсу.

Об'єктом даної статті виступають особливості репрезентації жінки в політичному дискурсі із врахуванням процесу міфологізації її особистості в представленому типі дискурсу.

Матеріалом для даного дослідження слугують як фундаментальні класичні праці з проблематики міфу та гендерних досліджень, так і сучасні напрямки розвитку наукової думки в області обраної проблематики.

Наукова новизна статті полягає в аналізі малодослідженого аспекту політичного дискурсу, причиною чого є порівняно недавнє становлення гендерних досліджень в якості самостійної наукової дисципліни.

Глобалізація політичної та економічної сфер буття людини знаходить своє відображення і в наукових розвідках. Використання когнітивних методик дослідження філологічними та нефілологічними науками сприяє ще більшій інтердисциплінарності в міжнаукових галузях дослідження. Так, явище міфу й міфологізації особистості в політичному дискурсі вивчається порівняно давно та із залученням новітніх гіпотез та наукових теорій (М. Ф. Головатий, А. Цуладзе, С. Г. Кара-Мурза), проте спостерігаємо, що дихотомія “міф-гендерні дослідження” знаходиться в зародковому стані опрацювання.

У діахронічному аспекті спостерігається цікава подібність в ставленні вчених до досліджень міфу та гендерних студій: від самого початку зародження наукового інтересу до зазначених тем дослідники, які займалися даними питаннями, мали “легітимізувати” свою діяльність, оскільки ставлення до таких досліджень було досить критичним, а інколи ворожим.

Існування двох “полюсів” відношення до питань міфу й гендерних досліджень характеризує і сучасний стан розвитку та взаємовідносин даних дисциплін. Варто зазначити, що в нашому дослідженні ми послуговуватимемось двома теоріями відповідно:

1) міф – це реальність, дотична реальності науковій та така, що має свою логіку, свої правила функціонування та повсякчас проявляє себе в житті людей (особливо в сфері політичній);

2) гендерні дослідження (у варіанті жіночих досліджень) – це студії, які вивчають особливості жіночого сприйняття та жіночої поведінки у всіх її відмінностях від чоловічої моделі; є перспективними

в плані практичного вирішення критичних моментів існування жінки в сучасному західному суспільстві [17:24].

На думку харківського дослідника О. Литовченко, дискурс конструюється з міфів та надалі “використовує ці та інші міфи як знаряддя боротьби”. Вчений досліджує дискурс першочергово в його мовному аспекті, подальшим відгалуженням якого виступає міф. Приймаючи тезу про міфологічність дискурсу як задану характеристику, ми намагатимемося прослідкувати ступінь міфологізованості дискурсу політичного і дискурсу гендерного та у яких відносинах перебувають ці два типи дискурсу на даний момент.

Функціонування міфу та етапи міфологізації особистості в політичному дискурсі досліджуються багатьма вітчизняними (А. М. Кольєв, А. П. Чудінов, А. Цуладзе, С. Г. Кара-Мурза, Г. Г. Почепцов, М. Ф. Головатий, П. Б. Паршин, М. В. Ільїн, Є. М. Мелетинський) та зарубіжними (Дж. Кемпбел, Р. Барт, Ж. Бодрійяр) фахівцями. Ознака міфологізованості політичного дискурсу є настільки узвичаєною, що навіть не дискутується: аналізуються лише її причини, методи та “правила”. Сучасні вчені постулюють такі основні характеристики міфу як існуючого явища в політичному світі, як реальність; номінативні можливості; ідеологізованість (заангажованість), емотивні супровідники (магія слова, магія дії) [1:23].

Відомо, що міф відповідає найпотемнішим та найглибшим прагненням людини (отже, таким, що важко піддаються вивченню, оскільки вони є неусвідомленими), пов'язаним з її психологічно-ментальними особливостями. Міфологізація особистості в політичному просторі нагадує релігійні практики й повністю відповідає новітнім дослідженням аналітичної психології та соціології людини: людині треба вірити, отже вона сама вигадує собі ідеали та ідоли. Дискурсивний простір політики є чудовим місцем для витворення ідеалів через його онтологічно-категоріальні показники.

Ми говоримо про ідеалізацію особистості як про ступінь, що веде до її міфологізації як логічного та найвищого завершення. Особистість може бути міфологізована незважаючи на те, чи виступає вона позитивним чи негативним персонажем. Процес міфологізації не завжди відбувається у відповідності з моральними принципами, вони не є важливою категорією в цьому питанні. На перший план тут

виходять особистісно-характерні риси людини та історичне тло, на фоні якого відбувається процес міфологізації: чим харизматичніша людина й чим трагедійніша суспільно-політична сфера, тим швидше й “з невеликим затратами” проходить процес міфологізації у свідомості людської істоти [3:32].

Те, що політична область для міфу й міфологізації є однією з найхарактерніших областей, можна перенести й на гендерні дослідження, оскільки починались вони з вимог суфражисток. Проте, якщо проблематика гендерних досліджень у взаємозв'язку з політичними дослідженнями є цариною доволі непогано вивченою, то питання міфу й жіночих досліджень залишається сферою маловивченою. Причиною цього є те, що питання міфу й суміжних із ним процесів цікавили людство ще кілька століть тому. Цей факт зумовив появу на початку ХХ століття значної кількості фундаментальних теоретичних розвідок, результати котрих використовуються і зараз, проте, проблематика міфу з гендерної площини – до кінця ХХ століття знаходилась поза межами теоретичної тематики й академічної філософії. Антиесенціалістська наукова тенденція, зруйнувавши принцип розгляду чоловіка і жінки як фіксованих категорій, значно розширила теоретичне поле й практичне застосування гендерних студій.

Жінка як нефіксована соціальна категорія – предмет дослідження сучасних гендерних студій – вивчена ще надто недостатньо, щоб дозволити говорити про дослідження міфологізації жіночої особистості в політичному дискурсі на такому ж рівні, як говорять про міфологізацію чоловіка, або ж просто людини, не наголошуючи на її статевій належності. Усередині самих гендерних досліджень існує чимало відкритих, часто протирічних питань, які стосуються онтологічного статусу жінки, що, з однієї сторони розширює й проблематизує коло пошуків, а з іншої не дає змогу дійти консенсусу в найважливіших питаннях та спростовує вже досягнуті результати.

Так, в структурі гендерної теорії (яка займається розробкою та систематизацією наукових поглядів на відносини й статус чоловіка й жінки, їх соціальне життя та життєвий досвід, набуття та реалізацію ними статево-рольових характеристик та особливостей) взаємоіснують декілька підходів, які, як правило, взаємодоповнюють один одного:

– гендерно-чуттєвий підхід концентрує увагу на індивідуальних відмінностях і на відмінностях поглядів чоловіків та жінок, визнаючи за ними статусну рівність;

– гендерно-нейтральний підхід визнає рівність статей за умови, що гендерні відмінності визнаються незначними і не допускають евалюативних визначень;

– гендерно-стереотипізований підхід визнає відмінності, проте заперечує рівність між статями. Цей погляд культивує традиційно-історичне розуміння жінки як більш слабку фізично та інтелектуально, а також неврівноважену істоту, яка потребує захисту та підтримки зі сторони чоловіків [17:101].

Окрім вищезазначених типів усвідомлення гендерної теорії, які не тільки урізноманітнюють її, але й сприяють певним непорозумінням та неможливості дійти згоди в деяких питаннях, не до кінця вирішеною залишається проблема соціального та культурного статусу жінки у різних народів в різних культурах. Як виявилось, серйозні набутки гендерних досліджень кінця ХХ століття, на які спиралися молоді науковці, зустріли критику й великий спротив жінок не європейок, не білої раси та не середнього соціального рівня. Як виявилось, абсолютна більшість гендерних студій на той час займалася проблемами жінок західного світу, певного соціального прошарку та певного культурно-релігійного рівня, жінки ж, які не підпадали під цей критерій, біли маргіналізовані в дослідженнях.

Особливістю спрямування сучасних гендерних шкіл, окрім проблеми існування жінки у світі, є дослідження інших пригноблених та соціально незахищених груп населення, серед яких люди нетрадиційної сексуальної орієнтації, люди без постійного місця проживання, люди з недовершеним фізичним чи розумовим розвитком тощо [16:244].

Незважаючи на недостатню дослідженість міфологічного й гендерного полів у їх взаємозв'язку, можна визначити їх спільні ключові поняття по відношенню до політичного дискурсу. Для міфу такими поняттями є: слово, магія (слова і дії), функція номінації, ідеологія, символ. Для гендеру такими ключовими поняттями є: слово, влада, символ, біологічний детермінізм. Спільними поняттями в даному випадку є поняття мовно-філософської орієнтації: слово як таке, що

належить до мовно-мовленнєвої сфери людської діяльності та символ, який може належати до багатьох сфер у залежності від інтерпретації.

Функція номінації, за А. Н. Кольєвим, поряд із символом, є однією з найхарактерніших ознак міфологічного простору [5:113]. П. Бурдьє взагалі говорить про те, що найпростіша форма політичної влади – це можливість та здатність називати та визивати до існування певні явища за допомогою називання [6:31]. Разом із тим, А. Н. Кольєв конкретизує: називати – значить вже закріпити за об'єктом деякі якості та породити певні явища у зв'язку з цим. Особливо яскраво результат номінації знаходить свій вияв у так званих тоталітарних країнах, де процес номінації перетворюється в державну політику і не тільки породжує неологізми, а й формує свідомість людини.

Номінація для гендерних досліджень може проявлятися хіба що на рівні лексико-семантичних змін окремих вокабулів, які, як правило, мають андроцентричні назви та не враховують жіночий досвід. Проте такі спроби залишаються на ентузіастичному рівні та не мають підстав для подальших наукових досліджень. Такий елемент гендерного простору не розглядається навіть в історичному аспекті, оскільки до середини ХХ століть жінки не мали свого самостійного голосу ні в якій із сфер суспільного буття, окрім домашньої, отже, не брали участі в номінативних діях.

Для міфологізації особистості в будь-якому дискурсі слово є інколи більш дієвим, ніж дія. За словами Е. Кассіра, в політичних міфах магічне слово витісняє семантичне, а головною якістю магічних слів дослідник вважає не зміст, який за ними стоїть, а емотивну складову [13:531]. У такому випадку велику роль грають усні публічні виступи, які розкривають силу “магічного слова” повністю. Взагалі публічні виступи, особливо перед великою кількістю людей, являються по суті ритуалом та нагадують релігійно-культові практики; саме цим пояснюється такий особливо великий вплив останніх на людську свідомість. Політик, який промовляє задалегідь підготовлену промову, уподібнюється до жреця, який виголошує певні слова з яскраво вираженою метою (проте, якщо жрець, як правило, не приховує своєї мети, то справжні цілі політичної промови часто експліцитно не виражені та потребують значних зусиль для їх декодування).

Причина особливого ефекту публічних виступів полягає ще й в особливостях людської свідомості та сприйняття, для яких усно сказане

слово має більшу вагу та більш значний вплив, ніж те саме слово в написаному варіанті. Не можна сказати, щоб для міфологізації особистості в політичному дискурсі усні виступи мали б вирішальне значення, оскільки все залежить від контексту та фону ситуації, проте не можна заперечити, що публічний виступ харизматичного лідера значно підвищує його можливості до міфологізування в свідомості аудиторії.

Дослідники звертають увагу ще й на те, що в пропагандистських промовах образи та ідеї лише створюють видимість міркування, насправді ж вся промова націлена тільки на кінцевий результат, а не його доводження [9:43]. В ідеальному варіанті народу треба підносити (“навіювати” рішення ще до того, як відбулась сама промова). Політична промова має поєднувати непоєднуване, оскільки маса байдужа до протиріч та здатна переходити до кардинально протилежних думок, не помітивши цього. Задача політичного лідера (весь цей час перебуваючого в процесі міфологізації своєї персони) – направити думки маси по необхідному шляху. Повторення ритуальних формул, які повинні весь час бути присутніми в політичних промовах, фіксує їх у підсвідомості та перетворює в елемент колективного вірування. Цей процес пришвидшиться, якщо змусити маси повторювати формули самотійно, хором.

Якщо Е. Касіерер бачить в магічному слові безумство, небезпечний емоційний накал, який закриває смисл, то О. Ф. Лосєв, на противагу йому, розпізнає в магії імені особистість, смислову енергетику [14:112]. Вчений бачить глибокий смисл магічного імені в соціальних процесах. Варто додати, що магія імені залежить не тільки від політичної особи, яка це слово промовляє, а й від ситуації спілкування, від характеру аудиторії. Політичний лідер повинен відчувати та прораховувати резонанс між словами, вміти передчувати контекст подальшого розгортання ситуації.

Можна було б говорити і про подібну рису заангажованості між міфом та гендерним дискурсом, проте критерії подібності є недостатніми. Міф є заангажованим лише частково, оскільки він скоріше відповідає внутрішнім особливостям людської свідомості, ніж є породженим направленою людською діяльністю, що, проте, не заважає йому використовуватися в ідеологічних цілях. Гендерні студії є заангажованими в тому аспекті, що неможливо включити в

дослідження всі аспекти й нюанси соціально-політично-культурного статусу жінок, враховуючи при цьому їх вікові та особистісні особливості. Хоча гендерні студії і позиціонуються як універсальні та такі, що можуть практично вирішувати проблеми жінок, проте вони апріорі не можуть бути універсальними через різноманіття культурно-релігійних відносин між чоловіками і жінками.

Символ як ознака соціалізованості суспільства розглядається в декількох аспектах. Так, О. Ф. Лосєв розглядав символ як “вираженість, тотожність зовнішнього та внутрішнього, перспективне зовнішнє” [14:99]. Психоаналітична концепція, навпаки, акцентує увагу на маскувальній функції символу, який стає засобом вираження неусвідомленого. Психоаналіз також підкреслює кризову, регресивну генезу символу. Символіка інтерпретується в якості неусвідомленого залишку примітивних засобів прилаштування до реальності.

А. Н. Кольєв вважає лосєвське інтерпретування символу більш принадним для політичного дискурсу, оскільки воно дозволяє підкреслити самостійну цінність символу та службову роль пов'язаних із ним асоціацій [5:124]. Символ не може аналізуватися як примітивний, оскільки саме багатозначність символу звертає дослідника до особливої пошукової логіки, особливої форми раціоналізації досліджуваного матеріалу.

Евалюативне відношення до різних підходів до проблеми символу є важливим у зв'язку з тим, що ні в політичному дискурсі, ні в міфі, ні в гендерних дослідженнях не є виробленою послідовна наукова позиція по відношенню до цього питання. Деякі дослідники (О. П. Чудінов, М. В. Ільїн) розглядають символ лише як візуалізацію, що не дозволяє проникнути в природу символу й охарактеризувати його в термінології позитивістської науки. А. Н. Кольєв доводить, що не будь-який символ може бути візуалізований (наприклад, ім'я може слугувати символом взагалі без ніякої візуалізації, або дія, яка візуалізується вторинними комунікативними засобами, залишаючись сама по собі невізуалізованою).

Міф є символічним; символічне навантаження є в будь-якій міфологізованій дії, – дослідникам лишається тільки дослідити структуру таких символів та досягнутий ними результат. Інша справа,

якщо мотив розмитий, а комунікація поверхова та неповна, яка створює примарні стани без виходу із створеного нею “емоційного зачарування”. Лише в ідеальному випадку актуальна ситуація пов'язується з архетипічним посередництвом символу, надаючи первісний певний зміст та пов'язане з ним емоційне світовідчуття.

М. Еліаде зазначав, що пояснити функцію символів неможливо, якщо обмежуватися зародковими стадіями символізму, оскільки кінцеве значення певних символів не розкривається до моменту їх зрілого стану, тобто до того моменту, поки їх функція не вивчена в найбільш складних проявах людської душі [15:234].

Дж. Кемпбел, розділяючи погляди психоаналітичного підходу до проблематики символу, в якому за символом не визнається самостійної виразної ролі, підкреслює, що релігійний символ не можна інтерпретувати як конкретну річ. У той же час вчений розглядає політика як теолога, який повинен “зберегти свій символ напівпрозорим, так, щоб він не загороджував собою те світло, яке має передати” [13:530].

Говорячи про символ в гендерних дослідженнях, варто зазначити, що тут він виконує так само важливу роль, як і в міфі. Соціальну, політичну, релігійну та іншу типи культур інтерпретують в якості абсолютно символічних, оскільки вони вважаються носіями тільки чоловічого досвіду перебування у світі. Сучасні гендерні розробки якраз і намагаються віднайти ту мову, яка б дозволила переглянути всі набуті досвіди та знання у новому вимірі – у специфіці жіночого досвіду та жіночих знань [16:231].

Символічна культура практичної більшості сфер людської діяльності не включала жінку як особливу статеву та соціальну групу до своїх складників, отже, сучасні гендерні та феміністичні школи активно працюють над включенням жінки в культурний процес людства. Гендерологи як переглядають символічну культуру в історичному зрізі, тобто, намагаються “гінеїзувати” (*гіне* з грец. жінка) всі аспекти буття, так і характеризують сучасний стан жінки у світі та прогнозують подальше розгортання статусу жінки [18:129].

Отже, наукове дослідження проблеми міфологізації жіночої особистості в політичному дискурсі перебуває в процесі становлення, незважаючи на те, що політичний дискурс став першим полем гендерних студій. Незважаючи на достатню кількість дослідників

гендерного питання, залишається ще чимало “андроцентричних” областей людської діяльності, серед яких знаходиться дискурс політики та дискурс міфу.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє поглибити знання про сучасний стан розвитку гендерних досліджень та їх основні орієнтаційні напрямки, а також усвідомити недостатність наукового інтересу до питань функціонування гендеру в міфологічних практиках, які втілюються в політичному дискурсі. Зроблені висновки дозволяють прогнозувати зростання уваги наукового кола до даної проблематики, що пояснюється як антропоцентричним спрямуванням гендерних студій, так і зростанням кількості жінок, репрезентованих при владі. У подальшому перспективним представляється детальне вивчення вербальних та невербальних особливостей діяльності жінок при владі, які якісно відрізняють їх від чоловічих моделей поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головатий М. Ф. Політична міфологія / Микола Федорович Головатий. – К. : Вид-во МАУПу, 2006. – С. 15–58.
2. Цуладзе А. Политическая мифология / Автанил Цуладзе. – М. : Аспект-Пресс, 1997. – С. 34–115.
3. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием / Сергей Георгиевич Кара-Мурза. – М. : Алгоритм, 2004. – С. 26–90.
4. Литовченко О. Н. Мифологические особенности дискурса / Ольга Николаевна Литовченко. – Харьков : Фиделио-Пресс, 2005. – С. 20–31.
5. Кольев А. Н. Политическая мифология / Андрей Николаевич Кольев. – М. : Логос, 2003. – С. 112–125.
6. Чудинов А. П. Политическая лингвистика : [учебн. Пособие] / Анатолий Прокопьевич Чудинов. – М. : Флинта, 2006. – С. 25–52.
7. Паршин П. Б. Исследование практик, предмета и методов политической лингвистики / П. Б. Паршин. – М. : Азбуковник, 2001. – С. 16–29.
8. Почепцов Г. Г. Стратегія / Георгій Георгієвич Почепцов. – К. : Рефлбук, 2005. – С. 122–134.
9. Ильин М. В. Слова и смыслы: опыт описания ключевых политических понятий / Михаил Васильевич Ильин. – М. : Росспэн, 1997. – С. 30–52.
10. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / Елеазар Моисеевич Мелетинский. – М. : Алгоритм, 1995. – С. 12–29.
11. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Ролан Барт ; [пер. с франц. А. О. Иванова]. – М. : Прогресс, 1994. – С. 12–25.
12. Бодрийяр Ж. Система вещей / Жан Бодрийяр ; [пер. с франц. С. Н. Зенкина]. – М. : Культура, 2001. – С. 170–182.
13. Кассирер Э. Опыт о человеке / Эрнст Кассирер. – М. : Наука, 1998. – С. 529–532.
14. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф. Труды по языкознанию / Алексей Федорович Лосев. – М. : МГУ, 1982. – С. 98–115.
15. Элиаде М. Аспекты мифа / Мирча Элиаде ; [пер. с франц. В. П. Большакова]. – М. : Акад. проект, 2001. – С. 234–235.
16. Гапон Н. Гендер у гуманітарному дискурсі: філософсько-психологічний аналіз. – Л. : Літопис, 2002. – С. 230–256.
17. Введение в гендерные исследования / [под общ. ред. И. В. Костиковой]. – М. : Аспект-Пресс, 2005. – С. 15–115.
18. Klein V. The Feminist Character: a History of Ideology / Victoria Klein. – Urbana University of Illinois Press, 1972. – P. 116–170.